

Tatyana Slavova

(Sofia, Sofia University *St. Kliment Ohridski*)

An Impressive Study on the Chrysorrhoeas Collection

Yavor Miltenov. Chrysorrhoeas (Zlatostruy): An Old Church Slavonic

Collection of Homilies Compiled on the Initiative of the Bulgarian Tsar Simeon.

Textological and Source Study. Avalon Publishing House, Sofia, 2013, 551 p. ISBN: 9789549704310

Abstract: The book by Yavor Miltenov deals with one of the most outstanding written monuments of the Bulgarian Golden Age – the Chrysorrhoeas Collection compiled on tsar Simeon's initiative. The reviewed monograph is the most complete, comprehensive and multi-faceted study of the Chrysorrhoeas project to date. It elevates the research into the complex centuries-old tradition originating from the Chrysorrhoeas collection to an entirely new level, and emphasises the important role it played in the literatures of Slavia orthodoxa.

Татяна Славова

(София, СУ “Св. Климент Охридски”)

Впечатляващо изследване на сборника *Златоструй*

Явор Милтенов. Златоструй: старобългарски хомилитичен свод, създаден по инициатива на българския цар Симеон. Текстологическо и извороведско изследване. Издателство Авалон. София, 2013, 551 с.

Книгата на Явор Милтенов е посветена на един от забележителните паметници на българския Златен век – цар-Симеоновия Златоструй. Големият текстов обем (180 Златоустови и Псевдо-Златоустови хомилии) и няколкото им редакции, от които през вековете са се развили нови разклонения, е основната причина повече от век и половина след първите известия за Златоструя неговата текстологическата история да

остава и до днес недоволно проучена. Като се добави и липсата на критическо издание на коя и да е от редакциите, става ясно колко трудна задача е да се възстанови историята на първоначалната Златоустова колекция. Въпреки това Я. Милтенов си поставя подобна амбициозна задача.

На всяка от Златоустовите редакции е посветена отделна глава в монографичното изследване. В първа глава (*Пълна редакция на Златоструй. Ръкописна традиция, състав, източници*, с. 15–82) читателят ще може да се запознае с пълната версия от 138 слова, която предизвиква научния интерес преди всичко със забележителния пролог *самаго христолюбиваго цесаря симеона*. Съвсем естествено изследването започва с него, защото той е единствената сигурна отправна точка за историята на Златоструя, доколкото съдържа автентична информация за това, че сборникът е бил съставен между 913–927 г. по поръка на цар Симеон. Като се опира на предходната археографска традиция, но и като я коригира и актуализира с нови данни, Я. Милтенов установява 31 кодекса, засвидетелствали пълната редакция. Текстологическата съпоставка с гръцките им образци довежда автора на книгата до интересното наблюдение за по-голяма старинност на първите 45 слова и до предположението останалите 93 слова да са резултат от следващо поетапно разширение на първоначалния свод. Още повече, че някои кодекси съдържат само първите 45 хомилии, при това точно те са с архаични палеографски и правописни черти, с аналогична на византийските оригинали подредба на словата и най-вече с известен византийски образец, за разлика от останалите слова, които са Дафнопатови еклоги, компилации от ексцерпти и поучения с неустановен гръцки източник. Съществен принос на автора е, че установява ядрото на пълната редакция – това са Златоустови серии от поучения върху Послания на апостол Павел и Деяния на апостолите, които предават само завършващата поучителна част от Златоустовия текст.

Нови детайли от текстологичната история на Златоструя разкрива втората глава на книгата (*Кратка редакция на Златоструй, апендикс към кратката редакция: текстологическа история*, с. 83–136), посветена на кратката редакция. За нея Милтенов установява, че е независима сбирка, извлечена от протокорпуса, и така оборва изследователите, за които краткият Златоструй е съкратен вариант на пълния, възникнал в Русия. В почти всички слова той намира различни иновации, които разглежда като вид творческа дейност с цел преформулиране на адресата – от светска (владетелска) към монашеска аудитория. Според него съставянето на кратката редакция

възхожда към втората или третата четвърт на X в., а неин автор е вероятно столичен книжовник (или екип от книжовници), който е имал достъп до първоначалната цар-Симеонова сбирка.

Третата глава от монографията (*Трета редакция на Златоструй – независима колекция, разклонение на кратката редакция или късна преработка?*, с. 137–154) е посветена на третата редакция на Златоструй, съхранена в един-единствен препис (сръбски) от Хилендар №386 (XIV в.). В изследователската традиция този ръкопис се определя различно – като независима сбирка (3-та редакция), късна преработка или подвариант на краткия Златоструй. Разнобоят в мненията провокира Я. Милтенов да извърши текстологическа съпоставка на хомилията в Хилендар №386 със съответните хомилии в пълната и кратката редакция, както и с византийските оригинали. Сравнението му показва, че нито кратката, нито пълната Златоустова колекция са били пряк източник на сръбския кодекс, а съставителят му е използвал няколко колекции. Милтенов не изключва вероятността съставянето на тази независима сбирка да е станало още в старобългарско време, като към текстологическите аргументи добавя палеографски и кодикологически.

Освен вече споменатия Хилендар №386 още един светогорски сръбски сборник от XIV в. привлича вниманието на Я. Милтенов – от ГИМ, Москва, сбирка на Воскресенски № 115. Всъщност този ръкопис отскоро е въведен в научно обръщение и то като представител на кратката редакция. След текстологическо сравнение между всички версии обаче авторът на монографията установява, че сборникът съдържа хомилии и от кратката, и от пълната редакция, без да ги възпроизвежда в цялост и без да се влияе от подредбата им, като на места се отклонява текстологически от тях. Затова Милтенов обособява този атонски състав като четвърта редакция на Златоструя – според него относителната ѝ независимост личи и в по-изправните четения, и в случаите на съзнателна адаптация чрез вмъкване на непринадлежащи на Златоструя пасажки.

Интересна е идеята да се потърсят пресечни точки между текстологичната история на колекцията Златоструй и текстологичната история на хомилияра (тип Михановичев), намерила реализация в V-та глава на книгата (*Архетипът на Михановичевия хомилияр и колекцията Златоструй – текстологически отношения и взаимни влияния*, с. 167–186). Целта е да се проследи дали и доколко архетипът на Златоструя е повлиял или е бил повлиян от хомилиитичните календарни състави.

Заклучението е, че влиянието е веднъж в посока от Златоустовата протоколекция към архетипа на Михановичевия хомилиар и втори път от този архетип към апендикса на краткия Златоструй. А това, според Я. Милтенов, означава, че формирането на архетипа на Михановичевия хомилиар е станало след формирането на ядрото на първоначалната Златоустова колекция.

Повече за състава на първоначалния старобългарски свод Златоструй и за начина, по който той е бил изграден, читателят ще може да прочете в последната VI глава на монографичното изследване (*Архетипът на колекцията Златоструй. Византийски източници, състав и особености на първоначалния хомилитичен свод*, с. 187–214). Според Милтенов и при неговото създаване, и при по-късното му функциониране, е бил заложен принципът за избирателно предаване и селектиране на гръцкия извор, доколкото характерна особеност на старобългарската протоколекция е наличието на частични преводи и компилации, непознати на византийската традиция, изградени чрез съчетаването на множество ексцерпти от различни гръцки първоизточници. Така авторът на книгата вписва Златоустовия хомилитичен свод в цялостния процес на книжовния живот при владетелите Симеон и Петър, характеризиращ се с преводни и компилативни антологии.

Голямата заслуга на този труд е, че обследва в цялост и в пълнота оцелелите отломки от цар-Симеоновия проект Златоструй в период от шест века. Представената текстологична история се основава на респектираща изворова база – над 180 хомилии в над 270 версии, съхранили се в над 40 славянски ръкописа, 20 от които са проучени изцяло и de visu от Я. Милтенов. Привлечени са и византийски ръкописи, като за първи път се идентифицират оригиналите на множество слова. Впечатлена съм от научната зрялост на Я. Милтенов, от задълбочения анализ и на най-дребните детайли. Всеки изследовател може да си представи колко усилия и каква сериозна професионална подготовка изисква подобно проучване. И не на последно място – упоритост и търпение, за да се събере и подреди и най-малкият информационен компонент от Златоустовите слова и така да се изгради цялостната история на Златоструя от неговото възникване в Преслав до разпространението му в Русия и на Атон. Затова и книгата трябва да се чете внимателно и търпеливо, следвайки думите на безименния калугер от предисловието му към Втория царсимеонов сборник, запазен в староруски препис от 1076 г.: **ѡгда ѡѡтешѡ кнѡгѡ• не тѡштѡ са брѡѡо ѡштѡстѡ до другыѡ главѡнѡ• нѡ пораѡоумѡѡ ѡѡто гѡлють кнѡгѡ ѡ словеса та• ѡ трѡшьдѡ**

обраща са о дно главнѣ “Когато четеш книга, не се старай бързо да я прочетеш до следващата глава, но поразсъждавай какво говорят буквите и словата и триж преобръщай една и съща глава!”.

Безспорно представяната тук монография е най-завършеното, цялостно и многоаспектно изследване на проекта Златоструй досега. Тя издига на качествено нов етап проучването на неговата сложна и многовековна традиция, като откроява голямата му роля в литературите на Slavia orthodoxa. За мене беше удоволствие да съм един от първите читатели на книгата. Към вас, следващите ѝ читатели, ще преадресирам и редактирам думите на анонимния автор на Предисловието в пълната редакция на Златоструя: да въъпоптаа кънѣж прѣлѣжнѣ съ раоумомъ• аще са не лѣнѣтъ тѣѣжмногъ польѣж въ нѣдѣшѣ ѣ тѣлоуобра щетѣ “Нека всеки да чете [книгата] прилежно с разум, стига само да се не лени, ще намери много полза в нея за душата и за тялото си”.